

Jan van Bakel en Pieter Vereijken

Het is genoegzaam bekend dat duurzaam waterbeheer in veenweidegebieden een vrijwel onmogelijke opgave is. Ontwateren voor voldoende draagkracht leidt altijd tot versnelde afbraak van veen met alle bekende ongewenste gevolgen van dien. Er zullen dus innovatieve oplossingen moeten worden ontwikkeld. In het in 2004 afgerond project Watersysteeminnovatie zijn twee mogelijke oplossingen aangedragen, namelijk grootschalige aanleg van rietmoerassen en het beregenen van veenweidegebieden. Beregenen is een effectieve vorm van 'water naar het veen dragen' maar uit het duurzaamheidsoogpunt minder gewenst. Op de rietmoerasoplossing is verder doorgedacht, met als resultaat een baron van Münchhausen-achtige oplossing: de moeraswisselteelt.

De innovatie

Vanwege altijd aanwezige hoogteverschillen, ook in veenweidegebieden, is het vaststellen van een streefpeil altijd moeizaam. Hoe groter het peilvak hoe moeilijker dat is. Immers, de kans dat delen van het land een te geringe of te grote drooglegging krijgen, neemt toe. Maar kleine peilvakken leiden tot versnippering van het waterbeheer en dat is beheerstechnisch erg kostbaar. Het idee is nu dat boeren hun eigen peilvak(ken) mogen creëren (lees: onderbemaling wordt toegestaan) en dat het waterschap zich terug trekt op zijn kerntaak, namelijk het zorgen voor de af- en aanvoer van water en het handhaven van het juiste peil in de hoofdwaterlopen.

Uiteraard zijn deze onderbemalingen aan strenge regels gebonden: beperkte afvoercapaciteit (zeg 5 mm per dag; tegenover een poldergemaalcapaciteit van 10 mm per dag), en geen al te grote drooglegging (zeg minder dan 60 cm onder het maaiveld). Rond zettingsgevoelige huizen en andere civiele zaken en in natuurgebieden wordt dan het hoge waterschapspeil gehandhaafd.

Door de verschillen in peil ontstaat er langzaam maar zeker echter een steeds groter verschil in maaiveldhoogte. Onderbemalen stukken dalen immers harder. In plaats van een vloed is dat ook te beschouwen als een zegen. Immers, de onderbemalingen zijn of worden bij uitstek geschikt om water vast te houden in perioden van veel neerslag. Gewoon de pomp een paar dagen uitzetten, al of niet via een gecodeerd signaal van het waterschap. In dergelijke natte perioden staat er toch al water op het maaiveld (omdat de 'doorgrondse' ontwateringscapaciteit slechts enkele millimeters per dag is) en er treedt dus geen inundatie op met vuil slootwater (waardoor het gras oneetbaar wordt), maar gewoon extra plasvorming. Uiteraard ontvangt de boer een vergoeding voor deze dienst, omdat de periode van water op het land met enige dagen wordt verlengd. En als er gemaaid gras op het veld ligt kan men alsnog ervan afzien om de pomp een paar dagen uit te zetten.

Na verloop van tijd wordt het onderbemalen perceel minder geschikt voor weidebouw, omdat bijvoorbeeld de pompkosten toenemen. Het idee is dan dit perceel uit landbouwkundige productie te nemen en het te laten genereren (lees: maaiveld te laten stijgen) door het minder of meer onder water te zetten en een hoge biomassa-productie te stimuleren. Dit perceel kan nog steeds dienst doen als vasthoudgebied. Bovendien biedt het plasdras-perceel een uitgelezen mogelijkheid tot zuivering van aan- en afvoerwater, waardoor het halen van doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water dichterbij worden gebracht.

In het vroege voorjaar kan eventueel dit perceel worden gevuld met bedrijfseigen water - door de afvoer van hoger gelegen percelen al of niet onder vrij verval naar dit perceel te geleiden - waarmee in de zomer de rest van het bedrijf op peil kan worden gehouden of waaruit kan worden beregend, althans voor een deel. Tijdens de perioden dat het perceel is gevuld is de functie piekberging niet of minder effectief, maar de

veronderstelling is dat piekafvoeren vooral niet in het groeiseizoen plaats vinden.

In een dergelijk semi-aquatisch milieu is een aangroei van biomassa mogelijk van ruim 1 kg per ha per jaar (S.A. Bakker, C. Jasperse and J.T.A. Verhoeven, 1997. Accumulation rates of organic matter associated with different successional stages from open water to carr forest in former turbaries. In: Plant Ecology 129: 113-120). Afhankelijk van het organisch stofgehalte van veen betekent dit een maaiveldstijging tussen 0,6 en 1,2 cm per jaar. Bij een maaiveldval van 0,3 cm per jaar in het landbouwkundige deel en een maaiveldstijging van 0,6 cm per jaar in het moerasdeel heb je 1/3 deel van het bedrijfsoppervlak nodig om een evenwichtssituatie te creëren tussen afbraak en aanmaak van veen/organische stof.

De moeraspercelen van het bedrijf blijven voor een periode van zeg 20 jaar uit landbouwkundige productie. In de ideale evenwichtssituatie bevinden de moeraspercelen zich in verschillende stadia van ontwikkeling zodat per jaar 1 moerasperceel weer in landbouwkundige productie wordt genomen en 1 perceel uit productie.

Dit betekent dat het 20 jaar duurt voordat de evenwichtstoestand is bereikt en dat vanaf het ingangsjaar gedurende 20 jaar het gewenste 1/3 deel van het oppervlak geleidelijk uit landbouwkundige productie wordt genomen. Met de huidige schaalvergroting en extensivering moet dat binnen die tijd zijn te realiseren, desnoods door bestaande natuurterreinen bij de operatie te betrekken.

Hoe dit te realiseren?

Is bovengeschetste aanpak in de praktijk haalbaar? In maatschappelijke zin is het niet bepaald een eenvoudige opgave. Waterschappen in het westen zijn in de regel allergisch voor de hierboven geschetste voorstellen, want 'door al die onderbemalingen wordt het waterbeheer onbeheersbaar'. En boeren moeten natuurlijk wel een deel van hun grond uit landbouwkundige productie nemen. Maar het urgentiegevoel is inmiddels wel zo sterk dat iedereen er van overtuigd is dat er innovatieve oplossingen nodig zijn. Dat er veel meer mogelijk is dan we denken, bewijst de volgende bloemlezing van onverwachte successen: Boeren zijn in staat de mestboekhouding bij te houden voor het Mineralen Aangifte Systeem (MINAS). Het

reglementeren van één of enkele pompjes moet dan zeker lukken.

Door de voorzitter van Maaskant werd onlangs vol trots gemeld dat er in Noord-Brabant en Limburg ettelijke duizenden waterbeheerders zijn bijgekomen (iedere boer zijn eigen stuwte), terwijl het in hydrologisch opzicht een veel moeilijker gebied is en de effecten beperkter zijn. Inmiddels heeft deze aanpak Europese faam verworven dus waarom niet toepasbaar elders in Nederland?

In agrarische kenniscircles wordt enthousiast gepraat over de goede plaatsing en bediening van deze boerenstuwte. Zoiets is ook denkbaar voor de keuze vanuit productie te nemen percelen en het optimaliseren van biomassaproductie, waterberging en waterzuivering.

Daarnaast zijn er ontwikkelingen die gunstig zijn voor de slagingskans van een dergelijk ingrijpend voorstel:

- Het aantal agrariërs in het veenweidegebied waar de waterbeheerder zaken mee moet doen loopt gestaag terug.
- Het kennisniveau van de agrariër wordt hoger en daarmee de ontvankelijkheid voor onconventionele oplossingen.
- Het draagvlak voor groene en blauwe diensten is groeiende, ook bij uitbetalende instanties.
- De technieken van controleren en sturen op afstand zijn sterk verbeterd (en betaalbaar geworden), waardoor de vooronderstelling dat het handhaven van de afgesproken maximum pompcapaciteit van de onderbemalingen moeizaam is, op zijn minst discutabel is.

Met moeras uit het moeras

Het veenweidegebied is in zijn huidige vorm en gebruik ten dode opgeschreven. Door allerlei maatregelen is de doodstrijd hooguit te verlengen. Wij hebben in het voorgaande een innovatieve Baron von Münchhausen-achtige oplossing geschetst waarmee de landbouw zichzelf met moeras uit het moeras kan trekken. Maar wat heet innovatief: toen onze jagende voorouders boer werden was wisselbouw vanzelfsprekend.